

**Münzirî'nin (v. 656/1258) Hadis Aldığı Kadın Hocaları
Hakkında Bir Değerlendirme (et-Tekmile Özelinde)**

Arş. Gör. Rabia KURT*

Özet

İslâm ilim tarihinde hadis sahasında önemli yer üstlenen kadınların ilmî faaliyetleri yeterli ölçüde dikkate alınmamıştır. Hâlbuki pek çok meşhur muhaddisin yetişmesinde ve ilmî birikiminin oluşmasında onlarca kadın râvinin de katkı sağladığı inkâr edilmez bir gerçektir. Her ne kadar bazı âlimler kadın hocalarını ön plana çıkarıp, onlardan bahsettikleri müstakil eserler telif etmişlerse de, çoğu kadın âlim tarihte âdeta meçhul kalmış ve sonraki nesillerden araştırmacıların dikkatinden kaçmıştır. Bu çalışmada, kendi döneminin meşhur hadis âlimlerinden, İskenderiye, Harran, Ruha, Gazze, Dımaşk, Kudüs gibi merkezlere ilmî seyahatlerde bulunan Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdülkavî el-Münzirî'nin (v. 656/1258) gerek sema' gerekse icazet yoluyla ders aldığı kadın hocaları tespit edilerek tanıtılmaya ve Münzirî özelinde pek çok önemli şahsiyetin yetişmesinde kadınların üstlendiği role dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Muhaddis, Sema', icazet

**An evaluation of Female Hadith Scholars (*Muhaddithât*) that
Münzirî (v. 656/1258) received from Hadith (example of *et-Tekmile*)**

Abstract

Scientific activities of women who have taken an important place in religious sciences have not been sufficiently taken into account. It is an unquestionable the fact that dozens of female narra-

* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.

tors have contributed to the growth of many famous muhaddith and the accumulation of knowledge While some scholars tried to bring out the values they deserved by bringing the female masters into the foreground and bringing the individual works they mentioned; the subsequent researchers overlooked the female scholars who they have been remained like a shadow in history. In this study, the female masters of Münzirî, one of the most famous hadith scholars of his time, who were traveling on scholarly travels such as Alexandria, Harran, Ruha, Gaza, Damascus, and Jerusalem, is determined. In this way, this article has attempted to draw attention to the role of women in the development of many important personalities.

Key Words: Woman, Hadith Scholars (*Muhaddithât*), samâ', ratification

I. Kadınların Hadis İlimindeki Yeri

Şüphesiz İslâm Dini'nin neşrinde ve hizmetinde erkekler gibi kadınlar da aktif bir rol üstlenmiştir. Zira Allah ve Resûl'ü İslam'ın yaşanması ve yayılması vazifesinde kadın-erkek ayrımına gitmeyecek bütün mü'minleri sorumlu tutmuştur. Bu sebeple tarih, tabakat, teracim gibi kaynaklar incelendiğinde sahabe döneminden günümüze pek çok kadının, İslâm ilim ve kültür hayatına büyük katkı sağladığı, Kur'an-ı Kerim ve Hadis ilimleri başta olmak üzere birçok ilim dalında önemli şahsiyetlerin yetiştiği görülecektir.

Hz. Aişe (v. 58/677) başta olmak üzere Hz. Peygamber'in diğer bazı eşlerinin de bu alanda ciddi gayretleri olmuştur. Özellikle Hz. Aişe'nin tefsir, fıkıh, hadis, tarih, şiir ve daha birçok alandaki bilgi birikimi hep takdir edilegelmiştir. Sahâbe ve tabiûn neslinden çok sayıda kimse, çözemediği meselelerini Hz. Aişe'ye arz etmişlerdir. Bu durum Hz. Peygamber'in diğer eşleri ve kadın sahâbiler için de geçerlidir. Dolayısıyla ilk nesil kadınlar ilim öğrenme ve öğretme ihtiyakı içerisinde bulunmuş, bunu kendileri için bir vazife telakki etmişlerdir. Nitekim bazı kadın sahabilerin Hz. Peygamber'e: "Ey

Allah'ın Rasûlü, erkekler (sohbetinizi dinleme konusunda) bizden daha öndeler. Bize de hususi bir gün ayırsanız!" demeleri üzerine Hz. Peygamber, "Falan günde, falan yerde toplanın" buyurarak onlara bir gün tahsis etmiştir.¹ Hz. Aişe de ensâr hanımlarının dinlerini öğrenmelerine utanma duygularının engel olmadığını söyleyerek onları tebrik etmiştir.²

Mevzuya hadis ilmi açısından bakıldığında, kadınların bu ilme ciddi katkılarının olduğu görülmektedir. Nitekim sahâbe, tabiün ve daha sonraki nesillerde kadınlar, hadis ilmine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Birçok hadis âliminin kendilerinden rivâyette bulunduğu kadınlar, sadece hadis rivâyeti ile yetinmeyip hadis öğrenmek için ilim yolculuklarına (rihle) da çıkmışlardır.

Râvi kadınların ekseriyetinin hadislerin nakli ve zabtında genellikle güvenilir oldukları cerh ve ta'dil âlimlerince tescil edilmiştir. Çoğu erkek, cerh edilmekten kurtulamazken, kadınlar içerisinde cerh edilen râvi sayısı oldukça azdır. Bu durumda kadınların erkeklerle oranla çok daha az sayıda hadis rivâyetiyle meşgul olmalarının etkisi olsa da hadis ilmi ile meşgul olanlar arasında cerh edilen kadınların az olması dikkat çekicidir. Mesela Zehebî, (v. 748/1348) *Mizanü'l-itidal*'ında "Kadınlar içinde yalancılıkla itham edilen ve rivâyeti terkedilen birisini tanımıyorum"³ diyerek kadın muhaddislerin güvenilir olduğuna işaret ederken, Ebu İshak el-İsferayani, "Erkek ve kadın muhaddislerin rivâyet ettikleri hadisler arasında çelişki olduğu durumlarda kadınların rivâyeti tercih edilir."⁴ şeklindeki ifadesi ile kadın muhaddislerin cerh ve ta'dil açısından erkek muhaddisler karşısındaki konumuna dikkat çekmiştir. Hadis rivâyetinde erkek olma şartı aranmadığından pek çok kadın hadis rivâyetinde bulunmuş, ayrıca cerh ve tadil faaliyetlerinde de etkin rol oy-

¹ Buhârî, İlim, 35 (s. 23); Cenâiz, 6 (s. 200); İ'tisam, 9 (s. 1258).

² Buhârî, İlim, 50 (s. 28)

³Zehebî, *Mizanü'l-itidal*, VI, 278. Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1998, s. 221.

⁴ Bolelli, *a.g.e.* 221.

namıştır. Nitekim Ebu Hatim er-Razi (v. 277/890), Kadı Ebu Bekir Bakillânî (v. 403/1013), Hatib el-Bağdâdî ve Suyûtî gibi âlimler, ifk hadisesinde Hz. Peygamber'in cariyeye Berire ve Zeynep bt. Cahş'ın şahitliğini kabul etmesinden⁵ hareketle 'kadınların ve kölelerin ta'dili kabul edilir' anlayışını benimsemiştir.⁶ Öte yandan Hz. Aişe başta olmak üzere sahabeden bazı hanımların zaman zaman, bazı sahâbileri hadisi iyi belleymedikleri gerekçesiyle tenkit etmeleri ve hatalarını düzeltmeleri mevzunun dikkat çekici örneklerindedir.⁷ Hadis rivâyeti ile ilgilenme sadece sahabî kadınlarla sınırlı kalmamış tabiûndan olan birçok kadın da bu sahada önemli rol üstlenmiştir.

Kütüb-i Sitte başta olmak üzere pek çok muteber hadis kaynağında rivâyetleri bulunan Amre bt. Abdurrahman (v. 106/724), tabiun kadınlarının hadis ilmindeki konumuna dair gösterilebilecek mümtaz isimlerdendir. Zira kendisi, hadis alanındaki başarısı aşikâr olan Hz. Aişe'nin yanında yetişmiş ve onun hadislerini çok iyi kavramıştır. Nitekim cerh ve ta'dil imamı tarafından sika ve hüccet kabul edilen Amre'nin ismi, hicri birinci asrın sonlarında Halife Ömer b. Abdülaziz'in (v. 101/719) Medine valisi Ebu Bekr b. Hazm'a (v. 120/738) gönderdiği, hadislerin tedvin faaliyetine başlanmasını

⁵ Buhari, Şehadet, 15 (s. 431-433); Müslim, Tevbe, 56 (s. 1275-1278).

⁶ Suyuti, Tedribu'r-râvi, I,375; Bolelli, *a.g.e.* 222.

⁷ Ebu Bekir b. Abdurrahman anlatıyor: "Ebu Hureyre'nin: 'Cünüp olarak sabahlayan oruç tutmasın' dediğini işittim ve bunu babam Abdurrahman b. el-Haris'e anlattım. Babam kabul etmedi ve konuyu araştırmak üzere birlikte Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'ye gittik ve babam durumu Âişe ve Ümmü Seleme'ye sordu. Her ikisi de Hz. Peygamber'in ihtilam dışında cünüp olarak sabahladığını sonra orucuna devam ettiğini söylediler. Daha sonra babamla birlikte Mervan'ın huzuruna çıktık. Babam olayı anlattı. Mervan, Ebu Hureyre'ye git ve ona mutlaka bunu söyle, dedi. Ebu Hureyre'ye gittik. Abdurrahman durumu anlatınca O, 'Bunu size Hz. Âişe ve Ümmü Seleme mi söyledi?' diye sordu. Evet, cevabını alınca da, 'Onlar bu konuyu daha iyi bilirler' dedi. Bunun üzerine Ebu Hureyre, kendisinin bu sözü bizzat Hz. Peygamber'den değil, Fadl b. Abbas'tan işittiğini söyledi ve bunun sonucunda Ebu Hureyre kendi görüşünden vazgeçti" (Müslim, Sıyam, 75) Bkz. Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 70.

emreden fermanında da yer almıştır⁸. Zühri tarafından 'ilim denizi' şeklinde vasedilen Amre bt. Abdurrahman'ın, çocukları, kardeşleri, yeğenleri ve torunlarıyla birlikte önemli bir muhaddis ailesi oluşturduğu belirtilmektedir.⁹

Amre bt. Abdurrahman benzeri örnekler, sonraki dönemlerde giderek artmıştır. İlmî müktesebatları ile temeyyüz etmiş âlimeler, hadis alanında önemli mevkilerde bulunan pek çok âlimin gerek yetişmesine gerekse tenkid yoluyla hatalarının düzeltilmesine katkıda bulunmuşlardır. Nitekim Medine'nin büyük âlimlerinden Mâliki mezhebinin kurucusu Malik b. Enes'in (v.179/795), *Muvatta'*ı okuturken kızının da dersleri takip ettiği ve öğrencilerin okuma esnasında yaptıkları hataları, babasını uyararak düzelttiği nakledilmektedir.¹⁰ Aynı şekilde Yezîd b. Hârûn'un (v. 206/821) da yaşının ilerlemesi sonucu gözleri görmez bir hâl alınca, şüphe ettiği rivâyetleri, yanında bulunan cariyesine kontrol ettirdiği bilgisi, kaynaklarda yerini almıştır.¹¹

Altıncı asrın önemli hadisçileri arasında yer alan ve aynı zamanda bu çalışmada söz konusu edilecek olan kadın râvilerin çoğunun da hocası konumundaki Şuhde bt. Ahmed el-İberi'ye (v. 574/1178), hanımlar arasında ilmiyle şöhret bulduğundan 'fahru'n-nisa', yazısı güzel olup birçok kitap istinsah ettiğinden dolayı da 'kâtibe' lâkabı verilmiştir.¹² Sekiz yaşlarındaiken başladığı hadis

⁸ Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen* (neşr. Mustafa Dîb el-Buğâ), I-II, Dîmaşk, 1328/2007, Mukaddime 43, Çakan, İsmail Lütüfî, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., İstanbul, 2011, s. 41.

⁹ Aydınlı, Abdullah, 'Amre bt. Abdurrahman', *DİA*, 1991, c. III, s. 95-96.

¹⁰ İbnü'l-Hâc, Muhammed b. Muhammed el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire, 1401/1981, I, 215; Özafşar, M. Emin, *Hadis Kültür Yazıları*, Ankara, 2015, s. 91.

¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdât* (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XVII, Beyrut, 2001/1422, XVI, 495. Özafşar, *a.g.e.*, s. 91.

¹² Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* (neşr. Şuayb el-Arnâvut ve dğr.), Beyrut 1410/1990, XX, 542-543; *el-İber fî haberi men ğaber*, (neşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl), I-IV, Beyrut, 1405/1985, III, 65-66; İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, (neşr. Abdülkâdir el-Arnâvut ve dğr.), I-X, Beyrut, 1406/1986, VI, 410.

tedrisine, doksan küsur yıllık ömrü boyunca devam etmiştir.¹³ Uzun ömrü sayesinde Bağdat'taki en âli¹⁴ ve en muteber isnad zincirine sahip olduğundan 'müsnidetü'l-Irak' diye de şöhret bulan Şuhde'ye, talebe olmak, ondan icazet alıp hadis rivâyet etmek gayesiyle değişik bölgelerden meşhur simalar Bağdat'a gelmişlerdir. Bundan dolayı Şuhde, hadisçiler arasında 'kendisine hicret edilen' mânasında 'ci-het / الجهة' lâkabıyla da anılır olmuştur.¹⁵

Tarihin seyri içinde hanımların başta hadis ilmi olmak üzere farklı ilim dallarındaki faaliyetleri ve sayıları nesilden nesile artarak devam etmiştir. Bu husustaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

II. Münziri'nin Hadis Aldığı Kadın Hocaları

Hadislerdeki gizli kusurları tespit, metinlerdeki incelikleri kavramada, râvilerin cerh ve tadili ile onları anlamada üstün bir mevkie sahip olduğu ifade edilen Münziri¹⁶ ve onun gibi pek çok âlim, kadınlardan ilim tahsil ettiğini, kendilerine icazet vermek suretiyle hadis nakletmelerine müsaade ettiklerini zikretmekte bir beis görmemiş bilakis öğünerek bu kadınların beğeni ve güvenlerine mazhar olduklarını ifade etmiştir.¹⁷ Pek çok meşhur hadis âlimi, hocalarının isimlerini ve biyografilerini derledikleri mucem-meşyeha türü eserlerinde ilim tahsil ettikleri kadın hocalarına da yer vermişlerdir.

Hatib el-Bağdadî (v. 463/1071), *Tarihu Bağdât*'ın sonunda biyografilerine yer verdiği otuz iki kadın muhaddisin beş tanesinden bizzat hadis dinlemiş diğerlerinden ise hocaları vasıtasıyla rivâyette

¹³ Şühde el-Kâtibe, Şühde bt. Ahmed b. Ferec, *el-Umde mine'l-fevâid ve'l-âsâri's-sihâh ve'l-ğarâib fi Meşyahati Şühde* (nşr. Rifat Fevzi Abdülmuttalib), Kahire 1415/1994, s. 86-87, 152-153, 155, ayrıca bkz. Neşredenin girişi, s. 5-16.

¹⁴ Âli İsnad, aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa, diğerlerine oranla da az râvi ile ulaşan isnad için kullanılan bir kavramdır. Bkz. Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul, 2006, s.155.

¹⁵ Zehebî, *Siyer*, XX, 542; Tekineş, Ayhan, 'Şuhde el-Katibe', *DİA*, 2010, c. XXXIX, s. 252-253.

¹⁶ Kandemir, Yaşar, 'Münziri', *DİA*, XXXII, s. 35.

¹⁷ Özafşar, *a.g.e.*, s. 99.

bulunmuştur.¹⁸ *el-Ensâb* isimli eseriyle tanınan meşhur tarihçi ve hadis hafızı Abdulkerim b. Muhammed es-Semânî (v. 562/1166) *et-Tahbîr fi'l-mucemi'l-kebîr*'inin sonunda hanım hocalarına özel olarak ayırdığı bölümde sema, kitabet veya icazet yoluyla hadis aldığı 70 kadın muhaddisi zikretmiştir.¹⁹ İbn Asakir'in (v. 571/1176), kadın hocalarına ayırdığı *Mucemu'n-nisvan* adlı eserinde seksen küsur kadın yer alırken²⁰ Zehebî (v. 748/1348) ise *Mucemu'l-kebîr*'inde yüz yüze görüştüğü ve icazet aldığı yüz beş kadını kaydetmiştir.²¹ İbn Hacer'in (v. 852/1449) on yedisi kıraat ve sema ile otuz altısı icazet vasıtasıyla olmak üzere toplam elli üç kadından hadis aldığı tespit edilmiştir.²² Sehavî'nin (v. 902/1497) elli birinden icazet yirmi dokuzundan icazet dışı bir yolla ilmî anlamda istifade ettiği seksen tane kadın hocası mevcuttur.²³

Hicri on üçüncü asra kadar kadın muhaddislerin hadis ilmindeki gayretlerinden örnekler sunan Meşhur b. Hassan'ın *Înâyetü'n-nisâ bi'l-hadisi'n-nebevî* isimli eserinde Münzirî de dâhil pek çok muhaddisin hanım hocalarını bir araya getirmesinden esinlenerek *et-Tekmile li Vefeyâti'n-nekale* isimli eseri bağlamında tespit ettiğimiz kadarıyla Münzirî'nin yedi tanesinden sema'da bulunduğu toplam otuz üç kadın hocası bulunmaktadır. Münzirî, hayatlarından kısa kısa bahsettiği kimi hanımlar için ailelerine atıfta bulunarak "*min beyti'l-hadis (هي من بيت الحديث) / hadis ilmi ile meşgul bir aileden*" demek suretiyle bazı kadınların hadis ilmi ile münasebetlerinin ailelerinden kaynaklandığını vurgulamakta ve muhaddis ailelere dikkat

¹⁸ Eren, Mehmet, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", *AÜİFD*, XLIV, s.1, 2003, sf. 93.

¹⁹ Semânî, Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed, *et-Tahbîr fi'l-Mucemi'l-kebîr* (Bağdat, 1395/1975) II, ; Eren, Mehmet, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63-64.

²⁰ Zehebî, *Siyer*, XX, 556.

²¹ Zehebî, *Mu'cemu's-şuyûh*, (Beyrût, 1410/1990); Eren, Mehmet, *a.g.e.*, s. 64.

²² İbn Hacer'in bayan hocaları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Yılmaz, Muhammet, *Kadın Hadisçiler*, Araştırma yayınları, Ankara, 2008.

²³ Özcan, Hayriye Betül, "Memlüklüler Döneminde Hanımlar ve Sehavî'nin Hanım Hocaları", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kütahya, 2015, s. 34-38.

çekmektedir.²⁴ Nitekim Münzirî'nin hocaları olarak bahsedilecek kadın râviler arasında meşhur muhaddis Ebu Tahir es-Silefi'nin (v. 576/1180) kızı Hatice bt. Ebu Tahir es-Silefi (v. 623/1226), İbn Kudâme'nin kız kardeşi Rabia bt. Ahmed b. Muhammed (v. 620/1223) ve yeğeni Âmine bt. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (v. 631/1234) gibi meşhur muhaddis ailelere mensup olanlar da yer almaktadır. Aşağıda Münzirî'nin kadın hocaları, sema'da buldukları ve icazet aldıkları olmak üzere iki başlık altında kronolojik bir şekilde kısa biyografileri verilerek tanıtılacaktır.

a. Sema' Yoluyla Hadis Aldığı Hocaları

Sittü'l-Ketebe Nimet bt. Ali b. Yahyâ (v. 604/1207)

Saliha, zâhîde ve âbîde bir kadın olan Ümmü Abdülğani kün-yeli Nimet bt. Ali b. Yahyâ, Münzirî'nin rivâyetine göre 518/1124²⁵ senesinde Dımaşk'ta doğdu. Esasen hadis mektebi kabul edilebilecek bir evde gözlerini dünyaya açtı. Zira ailesinde pek çok kimse hadis ilmiyle meşgul olmaktadır.²⁶ Kendisi daha çok dedesinin gözetiminde ilim öğrendi. Bu sebeple ilk ve en çok hadis dinlediği hocası, dedesi Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed et-Tarrâh'tır.²⁷ Bağdat, Hicâz ve Dımaşk gibi şehirlere yolculuk yaparak ilim alan Sittü'l-Ketebe, dedesi dışında Ebû Şuca' Ömer b. Muhammed el-Bistamî'den hadis rivâyet etmiş, Muhammed b. Ali b. Ebû Zer es-Sâlihânî, Hüseyin b. Abdülmelik b. Hallâl ve el-Furâvî'den de icâzet almıştır.²⁸ Kendisinden Ziyâeddîn el-Makdisî, İbn Halîl, Takiyyüddîn el-Yeldânî, Münzirî gibi pek çok muhaddis rivâyette bulunmuştur.

²⁴ Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî, *et-Tekmilâ li-Vefeyât'in-nakale* (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-IV, Beyrut, 1405/1984, II, 255, 325, 130; III, 201, 240, 624, 633. "هي من بيت الحديث، حدثت هي و أبوها و جدها وجد أبيها وأخوها أبو جعفر محمد، وأختها عزيزة وأختها جوهرة سمعت من غير واحد" (II, 130) "و هي من بيت الحديث: حدثت من بيتها غير واحد" (III, 201).

²⁵ Çalışmanın tamamında tarih verilirken hicri/miladi takvim şeklinde kullanım esas alınmıştır. Kadın muhaddislerin biyografileri sonunda verilen vefat tarihlerinde ise sadece hicri takvim esas alınmıştır.

²⁶ Münzirî, *a.g.e.*, II, 130.

²⁷ Zehebî, *el-İber*, III, 137; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VII, 24.

²⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 130; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâü'l-meşâhiri ve'l-A'lâm* (neşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), I-LIII, Beyrut, 1410/1990, XLIII, 146; Meşhûr b. Hasan, *İnâyetü'n-nisâ'*, Suudi Arabistan, 1414/1994, 96.

En son talebeleri arasında ise Şemsüddîn Abdurrahman b. Ebû Ömer ve Fahrüddîn Ali b. Buhârî yer almaktadır. Nitekim *Meşyeha*'sında Sittü'l-Ketebe'den hadis nakleden ve hadisleri senediyle rivâyet ettiğinden onu 'müsnide²⁹' diye tavsif eden İbnu'l Buhârî, onun 601/1204 senesinde Dımaşk'ta hadis imlâ ettiği bir mecliste kendisinin de hazır bulunduğunu ifade etmiştir.³⁰

Sittü'l-Ketebe, Hatîb el-Bağdâdî'den icâzeti olan dedesi Yahyâ'dan Hatîb'in pek çok eserini dinlemiştir. *el-Kifâye, el-Câmi' li ahlâki'r-râvî, el-Buhalâ', es-Sâbık ve'l-lâhık, Mes'eletü'l-ihdicâc bi's-Şafi'i fîmâ üsnide ileyh, el-Cehr bi'l-besmele, Mes'ele fî sıyâmi yevmi's-şek, el-Kunût* sözü edilen eserler arasındadır.³¹ Bunların yanı sıra Ebu Şuca' Ömer b. Ebu'l-Hasan el-Bistamî'den de Tirmizî'nin *eş-Şemâil* adlı eserini semâ' yoluyla nakletmiştir.³²

Münzirî'nin kendisiyle Dımaşk'ta karşılaştığı ve hadis dinlediği Sittü'l-Ketebe, 28 Rebîü'l-evvel 604 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir.³³

Hatice bt. Mufaddal el-İskenderî (v. 618/1221)

Kudüs asıllı olan ancak İskenderiye'de doğup burada vefat etmesi sebebiyle el-İskenderî diye nisbelenen Hatice bt. Mufaddal, 550/1155 senesinde dünyaya gelmiş, 6 Rebîül-âhir 618 tarihinde ise vefat etmiştir.³⁴

²⁹ Müsnid: Hadisi senedli olarak rivâyet eden kimse, Hadisleri müsned kitap şeklinde bir araya getiren, müsned kitap yazan kimse; Âli senedi veya senedleri olan kimse anlamlarında kullanılan bir hadis ıstılahıdır. Aydınlı, Abdullah, *a.g.e.*, s. 227.

³⁰ Meşhûr b. Hasan, *a.g.e.*, 96; İbnu'l-Buhârî'nin Sittü'l-Ketebe'den naklettiği rivâyetler için bkz; İbnü'l-Buhârî, Ali b. Ahmed el-Makdisî, *Meşyahatü İbni'l-Buhârî* (neşr. Avaz İtkî), Mekke, 1419/1999, 1817-1859.

³¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIII, 146; *Siyer*, XXI, 434; Meşhûr b. Hasan, *a.g.e.*, 96.

³² Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravzateyn-Terâcimu ricâli'l-karneyn es-sâdis ve's-sâbi'* (neşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Beyrut, 1974, s. 63.

³³ Münzirî, *a.g.e.*, II, 130; Ebû Şâme el-Makdisî, *a.g.e.*, s. 63; İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (neşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn), I-XVI, Beyrut, 1992, VI, 174.

³⁴ Münzirî, *a.g.e.*, III, 41; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 399-400.

Hatice, Kahire ve İskenderiyye medreselerinde müderrislik yapan ve Münzirî'nin 'şahsında pek çok ilmi cem etmişti' diye nitelendirdiği hocası Ali b. Mufaddal'ın (v. 611/1214)³⁵ kız kardeşidir. Ailesi gibi ilim ile iştigal eden Hatice, dönemin meşhur hadis âlimlerinden Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Silefi ve Fahrunnisa lakaplı Şuhde bt. Ebû Nasr'dan icazet almıştır. Münzirî, Hatice bt. Mufaddal'ın hocalarından duyduğu rivâyetleri ihtivâ eden bir cüz derlemiş ve daha sonra bu cüzü kendisinden sema yoluyla nakletmiştir.³⁶

Zühd ve takva sahibi bu kadın muhaddis sadece ilmi kişiliği ile değil yardımseverliği ve cömertliği ile de meşhur olmuştur. Rivâyetlere göre kendisi için alıkoyduğu az bir şey dışında elindekileri tasadduk etmiştir. Münzirî de "Günümüzde sâlih kimseleri ondan övgüyle bahsediyor ve onun takdire şayan hasletlerini anlatıyorlardı." cümleleriyle Hatice bt. Mufaddal'ın ahlakî kişiliğine dikkat çekmiştir.³⁷

Ümmü'l-Hayr Fütûh bt. İbrahim b. Osmân (v. 625/1228)

Kaynaklarda hakkında pek bilgi bulamadığımız ve Münzirî'nin kaydına göre aslen Şamlı olan bu kadın râvi hicri 562 senesinde Mısır'da doğup burada yetişmiştir. Münzirî'nin de kendisinden sema yoluyla hadis aldığı Ümmü'l-hayr Futûh bt. İbrahim, 25 Recep 625 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.³⁸

Safâülayş bt. Abdillâh el-Eşrefiyye (v. 627/1230)

Safâülayş bt. Abdillâh da Münzirî'nin sema yoluyla hadis aldığı, hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmayan hocalarındandır. Safâülayş, Ebu Tahir İsmail b. Salih'ten sema yoluyla hadis rivâyetinde bulunmuştur. Münzirî, kendisinden semada bulunduğunu söyledikten sonra Safâülayş'a doğum tarihini sordu-

³⁵ Münzirî *a.g.e.*, II, 307.

³⁶ Münzirî, *a.g.e.*, III, 42. Meşhûr Hasan'a göre bu sema' muhtemelen İskenderiye'de gerçekleşmiştir. Bkz. Meşhûr b. Hasan, *a.g.e.*, 40.

³⁷ Münzirî, *a.g.e.*, III, 42.

³⁸ Münzirî, *a.g.e.*, III, 226.

ğunda 557/1161 yılına işaret eden bir tarih söylediğini zikretmiştir. Safâülayş bt. Abdillâh, 627/1230 senesinde vefat etmiştir.³⁹

**Azîze bt. Abdülmelik b. Muhammed el-Mürsî el-Kurtubî
(v. 634/1237)**

Münzirî'nin kendisinden sema ve kitabet yoluyla hadis aldığı hocalarından biri de 546/1151 yılında doğup seksen küsur yıllık bir ömür sonunda 634/1237 senesi Recep ayında Mısır'da vefat eden Azîze bt. Abdülmelik'dir. Doğduğu yere nispetle Mürsî, yetiştiği bölgeye nispetle de Kurtubî diye nisbelenmiştir. Mısır'a gelerek uzun yıllar burada ikamet eden Azîze, Şeyh Ebû İshâk İbrahim b. Tarîfe bir müddet talebelik yapmış ve onun hizmetinde bulunmuştur. Saliha ve zâhîde biri olmakla tanınan Azîze'den, Şeyh Atîk ve Ebû Abbâs gibi âlimler övgüyle bahsetmişlerdir.⁴⁰

Ğudeybe bt. Inan b. Humejd es-Sa'dî (v. 635/1237)

Münzirî'nin *Tekmîle*'sinde Ğudeybe diye kaydettiği bu kadın hocası, Azîze ve İziyye şeklinde de isimlendirilmiştir. Söz konusu bu hanım aynı zamanda Münzirî'nin hocası Şeyh Ebu'l-Hasan Mürtezâ b. Afif'in eşidir. Ğudeybe, kocası Mürtezâ b. Afif'in belirttiğine göre Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed, Ebu'l-Meâlî Müncib b. Abdullah el-Mürşidî, Ebû Muhammed Kâsım b. Ali ed-Dimaşkî ve diğer bazı hocalardan da sema'da bulunmuştur. Münzirî'nin de sema'da bulunduğu bu kadın muhaddis, 13 Muharrem 635 senesinde vefat etmiştir.⁴¹

Kerîme bt. Abdülhak b. Hibetullah el-Mısri (v. 641/1244)

Dedesî, babası, erkek kardeşi gibi ev halkından pek çok kişinin hadis tedrisi yaptığı bir ortamda yetişen Kerîme, 641/1244 yılı Zilhicce ayının ortalarında Mısır'da vefat etmiştir. Ebû Tâhir İsmail b. Kâsım ez-Zeyyât'tan hadis dinlemiş, kendisinden de Münzirî se-

³⁹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 275, 276.

⁴⁰ Münzirî, *a.g.e.*, III, 454; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVI, 205.

⁴¹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 465-466; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVI, 251-252.

ma', Ebu'l-Meâli İbn Bâlisî icâzet yoluyla hadis rivâyet etmişlerdir.⁴²

Ümmü Fadl Kerîme bt. Abdülvehhab (v. 641/1243)

Şam'ın yetiştirmiş olduğu en büyük kadın muhaddislerdendir. 545/1150 veya 546/1151 tarihinde doğduğu tahmin edilen Kerîme, İbn Asâkir'in de rivâyette bulunduğu Ebû Ya'îâ Hamza b. Ali, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harestânî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebu'l-Hasan ed-Dârânî, Ebu'n-Nedâ Hasân b. Temîm, Ebu'l-Hsan Ali b. Mehdî gibi isimlerden hadis nakletmiştir. İsbahân ve Bağdât âlimleri başta olmak üzere pek çok kimseden de icâzet almıştır.⁴³ Zeynüddîn Birzâlî'nin Kerîme için sekiz cilt hacminde bir *meşyaha* kaleme aldığı söylenmektedir.⁴⁴ Bu da onun ne kadar çok hocadan hadis işittiğini göstermektedir. Ebu'l-Vakt es-Siczi'den almış olduğu icâzetle *Sahîh-i Buhârî*'yi defalarca okutmuştur.⁴⁵ Nitekim Ebû Şâme de -önemli görmüş olacak ki- oğlu Muhammed'in Kerîme'den bu eseri dinlediğini kaydetmeyi ihmal etmez.⁴⁶ Ümmü Fadl'dan hadis dinleyen pek çok talebesi bulunmaktadır. Yûsuf b. Halîl ed-Dımaşkî, Birzâlî, Ziyâeddîn el-Makdisî, Muhammed b. Hasan el-Urmevî, Abdullah el-Fârikî, İsa b. Abdurrahman el-Mut'im, Davud b. Hamza, Fâtıma bt. Süleymân el-Ensârî ve Sittu'l-Fahr bt. Abdurrahman ondan hadis nakletmiş isimlerden sadece bir kaçıdır.⁴⁷

Kaynakların Kerîme'nin babası Ebû Muhammed Abdülvehhâb, amcası Ebu'l-Mehâsin Ömer b. Ali ve kardeşi Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülvehhâb'ın hadis ilmiyle ilgilenmiş önemli isimler olarak zikretmesi⁴⁸ onun nasıl bir ortamda yetiştiğini açıklar mahiyettedir. Zehebî, ömrünün altmış yılından fazlasını hadis rivâyetine adayan bu hanım hakkında övgü dolu sözler söylemiş, onun hadis talebine

⁴² Münzirî, *a.g.e.*, III, 632-633; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, 92.

⁴³ Münzirî, *a.g.e.*, III, 623-624; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, 93.

⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, XXIII, 93.

⁴⁵ Zehebî, *Siyer*, XXIII, 93.

⁴⁶ Ebû Şâme el-Makdisî, *a.g.e.*, s. 173.

⁴⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, 93.

⁴⁸ Münzirî, *a.g.e.*, III, 624.

pek iştıyaklı olduğunu ve bir an dahi hadis nakletmekten usanmadığını zikretmiştir.⁴⁹ Hadis hâfızlarından İbnü's-Sâbûnî de Kerîme'den pek çok hadis aldığını, kendisine hadis okunup Hz. Peygamber'in zikri geçtiği esnada sesini yükselterek Selâtü selâm getirdiğini ve ona duyduğu iştıyaktan gözlerinden yaşlar aktığını kaydeder.⁵⁰

Münzirî, Kerîme'nin Dımaşk civarında yer alan evinde onunla görüştüğünü belirtmektedir. Bu görüşme Münzirî'ye ondan hem hadis rivâyet etme hem de icazet alma imkânı sağlamıştır. İcazetin verildiği yıl hicri 595'tir.⁵¹ Hadis ilminin bu parlak ve değerli siması uzun bir hayatın ardından 14 Cemâziyelâhir 641 tarihinde vefat ederek Dımaşk'ta Kâsiyûn Dağı'nda bulunan mezarlığa defnedilmiştir.⁵²

b. İcazet Yoluyla Hadis Aldığı Kadın Hocalar

Ferha bt. Karâtâş b. Tuntâş (v. 598/1202)

Münzirî'nin icâzet yoluyla hadis naklettiği Fahru'n-nisa lakablı Ümmü Haya Ferha bt. Karataş ez-Zaferî el-Avnî, Ebu'l-Kâsım İsmail b. Ahmed b. es-Semerkindî'den ders almış, kendisinden de İbn Halîl, Ziyâeddîn el-Makdisî ve Necîb el-Harrânî hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Ferha, 29 Zilkade 598 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁵³

Fatıma bt. Sa'dü'l-Hayr b. Muhammed (v. 600/1203)

522/1128 senesinde İsbahân'da dünyaya gelen Fatıma bt. Sa'dü'l-Hayr⁵⁴, muhaddis ve tüccâr bir babanın kızı olması sebebiyle ilmî faaliyetlere ve rihlelere daha küçük yaşlarda başlayabilecek bir avantaja sahipti. Bu sebeple Fatıma, ilmi birikimini çok küçük

⁴⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, 94.

⁵⁰ İbnü's-Sâbûnî, Muhammed b. Ali b. Mahmûd, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* (neşr. Mustafa Cevâd), Bağdâd, 1377/1957, 284.

⁵¹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 624.

⁵² Münzirî, *a.g.e.*, III, 623.

⁵³ Münzirî, *a.g.e.*, I, 435; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 363.

⁵⁴ Münzirî, *a.g.e.*, II, 14; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469.

yaşlarda oluşturmaya başladı. Babası İsbahân'da iken onu dönemin önemli kadın âlimlerinden Fatıma bt. Abdullah el-Cüzdaniyye'nin meclislerine götürmüş ve ondan Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebîr* isimli eserinin bir kısmını dinlemesini sağlamıştır.⁵⁵ Ayrıca Beşşâr Avvâd, Hatîb el-Bağdâdî'ye ait *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî* adlı eserin 529/1135 tarihli semâ' kayıtlarında babası Sa'dü'l-Hayr b. Muhammed'in el yazısıyla Fatıma'nın isminin de yer aldığını ifade etmektedir.⁵⁶ Fatıma, babası ile birlikte Bağdat'a da gitmiş ve Hibetullah b. Muhammed b. Husayn, Zâhir b. Tâhir, Ebû Ğâlib Ahmed b. Hasan gibi âlimlerin meclislerine katılarak onlardan hadis dinlemiştir.⁵⁷ Babası dışında Hibetullah b. Ahmed, Yahya b. Hubeyş, Ebu'l-Mekârim Ahmed b. Abdülbakî, Ebû Mansûr b. Züreyk, İsmail b. Ahmed, Kerîme bt. Muhammed ve daha pek çok kimseden ders alan Fatıma, Bağdât, İsbahân, Horasan gibi muhtelif beldelerin hocalarından da icâzet almıştır.⁵⁸

Zeynuddin Ali b. Nüceyye ile evlenerek eşiyle birlikte önce Dımaşk daha sonra da Mısır'a yerleşen Fatıma, sözü edilen şehirlerde uzun yıllar hadis okumaya ve okutmaya devam etmiştir.⁵⁹ Ebû Musa Abdülġanî el-Makdisî, Ziyâeddîn el-Makdisî, Abdurrahman b. Mukarreb, Muhammed b. Muhammed b. Vezzân el-Hanefî, Muhammed b. Şeyh eş-Şatıbî gibi pek çok âlimin doğrudan hadis dinlediği Fatıma'dan, Münzirî ve Ahmed b. Ebu'l-Hayr de icâzet yoluyla rivâyette bulunmuşlardır.⁶⁰

Münzirî, "Dımaşk ve Kahire'de çokça hadis okuttu. Hocalarımdan ve arkadaşlarımdan pek çoğu ondan hadis dinledi. Bizim de kendisinden icazetimiz vardır." cümleleriyle hocası Fatıma'yı met-hetmektedir.⁶¹ Fatıma 600/1203 senesinde Rebîulevvel ayının seki-

⁵⁵ Münzirî, *a.g.e.*, II, 14; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469; *Siyer*, XXI, 412-413.

⁵⁶ Zehebî, *Siyer* (nâşirin notu), XXI, 412.

⁵⁷ Münzirî, *a.g.e.*, II, 14; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469; *Siyer*, XXI, 413.

⁵⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 14-15; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469; *Siyer*, XXI, 413.

⁵⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469.

⁶⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLII, 469-470; *Siyer*, XXI, 413.

⁶¹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 15.

zinde Kahire’de vefat etmiştir.⁶²

Afife bt. Ebû Bekr Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî (v. 606/1209)

Afife bt. Ebû Bekr, Zilhicce ayının ortalarında 510/1117 senesinde İsbahân’ın bir köyü olan Fârfân’da dünyaya geldiğinden⁶³ Farfânî diye de nisbelenmiştir.⁶⁴ Küçük yaşlarda hadis ilmini tedarik etmeye başlayan Afife, çocuk denilebilecek bir yaşta Hafız Ebu Nuaym’ın (v. 429/1037) talebelerinden Ebu Tâhir Abdülvâhid b. Muhammed et-Deştec’den (v. 518/1124) hadis dinlemiştir. Zira Ebû Tâhir’in 518/1124 senesinde vefat ettiği düşünülürse Afife, kendisinden semâ’da bulunduğu en fazla yedi sekiz yaşlarındadır. Ayrıca Afife, Ebû Tâhir’in kendisinden rivâyette bulunan son talebesidir.⁶⁵ Uzun bir ömür yaşadığı için muammerûndan⁶⁶ sayılan Afife, hadisleri senetleriyle birlikte rivâyet etmeye dair gösterdiği dikkat ve titizlikten dolayı da müsnode diye tavsif edilmiştir.⁶⁷

İsbahân ve Bağdat âlimleri başta olmak üzere pek çok hocadan hadis dinleyen Afife’nin hocalarının sayısının beş yüzden fazla olduğu rivâyet edilmektedir.⁶⁸ İcazet aldığı hocaları arasında Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Haddâd, Ebû Ali b. Mehdî, Ebu Sa’d b. et-Tuyûrî, Ebû Hasan b. Merzûk ez-Za’ferânî, Ebû Tâlib b. Yûsuf el-Bağdâdî gibi isimler yer almaktadır.⁶⁹ Kendisinden de Ahmed b. Ebu’l-Hayr, İbrahim b. ed-Deracî, Ahmed b. Şeybân, Hatice bt. Şihâb b. Râcih Selame, icazetle hadis rivâyet etmişlerdir.⁷⁰

Münzirî, mütevazı bir muhaddis olan Afife’nin tercemesini zikrederken “Bizim de kendisinden icazetimiz bulunmaktadır. Bu icazet 606/1209 senesi Rebiulevvel ayında kendisinden yazılmıştır.”

⁶² Münzirî, *a.g.e.*, II, 14; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, XLII, 470.

⁶³ Münzirî, *a.g.e.*, II, 194.

⁶⁴ Zehebî, *el-İber*, III, 142; ; İbnu’l-İmâd, *a.g.e.*, VI, 37,38.

⁶⁵ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, XLIII, 206.

⁶⁶ Muammer: Uzun ömürlü olan özellikle ömrü yüz seneyi aşmış olan kimse anlamında kullanılan bir ıstılahtır. (Aydın, Abdullah, *a.g.e.*, s. 196.

⁶⁷ Zehebî, *Siyer*, XXI, 482.

⁶⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 19.

⁶⁹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 194-195; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, XLIII, 206.

⁷⁰ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, XLIII, 207.

kaydını düşmektedir.⁷¹ Afife, kendi çağdaşı Fatıma bt. Sa'du'l-hayr gibi döneminin meşhur kadın muhaddislerinden Fatıma bt. Abdullah el-Cüzdânî'den Taberani'nin *Mucemu'l-Kebir* ve *Mucemu's-sağîr* ve Nuaym b. Hammâd'a ait *Kitâbu'l-fiten* isimli eserleri semâ etmiştir.⁷² İbn Nukta da söz konusu eserleri, Afife'den sema ettiğini belirtmiştir.⁷³ Her ne kadar Münzirî *Tekmile*'sinde 606/1209 senesinde İsbahân'da vefat eden hocası Afife'nin vefat ettiği ayı tam tespit edememişse de İbn Nukta, Rebülâhir veya Cemaziyelevvel'de vefat ettiğini rivâyet etmiştir.⁷⁴

Aişe bt. Ma'mer b. Abdülvâhid el-İsbahânî (v. 607/1210)

Kaynaklar doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgiye yer vermeseler de İbn Tağrıberdî, Ümmü Habîbe Aişe bt. Ma'mer'nin seksen küsür yıl yaşadığına dair bir kayıt düşmüştür.⁷⁵ İsbahân'da pek çok âlimden ders alan Ümmü Habîbe de çağdaşı hanımlar gibi hadis tedrisine erken yaşlarda başlamış ve Fatıma bt. Abdullah el-Cüzdânî, Zâhir b. Tâhir, Ümmü'l-Baha Fatıma bt. Muhammed'den de hadis dinlemiştir.⁷⁶ Ebû Ferec Said b. Ebû Recâ es-Sayrafi'den *Müsnedü Ebî Ya'la el-Mevsilî*'yi dinleyen Ümmü Habîbe, pek çok kimseye de icazet vermiştir. İbn Ebî Ömer, İbn Şeybân, Ali b. el-Buhârî ve Münzirî icazet verdiği talebelerindendir.⁷⁷ Nitekim Münzirî, 606/1210 senesi Zilkade ayında İsbahân'da Aişe bt. Ma'mer'in kendisi için icazet yazdığını ifade etmiştir.⁷⁸ İbn Nukta da İsbahân'da iken Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'ini ve bir takım hadis cüzlerini Ümmü Habîbe'den semaen hadis aldığını ve sema'nın da sahih olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Ümmü Habîbe Aişe bt. Ma'mer, ilim tedrisiyle

⁷¹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 195.

⁷² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIII, 207; Meşhûr b. Hasan, *a.g.e.*, 96.

⁷³ İbn Nukta, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülğani, *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (neşr. Ebû İdris Şerif b. Sâlih), Beyrut, 1435/2014, II, 889.

⁷⁴ Münzirî, *a.g.e.*, II, 195-196; İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 889.

⁷⁵ İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, VI, 179.

⁷⁶ İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 887; Münzirî, *a.g.e.*, II, 204; Zehebî, *Siyer*, XXI, 499-500.

⁷⁷ İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 887; Münzirî, *a.g.e.*, II, 204; Zehebî, *Siyer*, XXI, 500.

⁷⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 204.

⁷⁹ İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 887.

geçen uzun ömrünü 607/1210 senesinin Rebiülâhir ayında Isbahân'da tamamlamıştır.⁸⁰

Âtike bt. Ebu'l Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (v. 609/1212)

Aslen Hemadânlı olan Âtike bt. Hasan babası Kâdî Ebu'l- Alâ Hasan b. Abdürreşid ile birlikte Bağdât'a yerleşmiş ve 21 Recep 609 tarihinde bir yatsı namazına müteakip ansızın rahatsızlanarak vefat etmiştir.⁸¹ Hemadân ve Bağdât'ta çok sayıda âlimden hadis dinleyip rivâyet eden Âtike, Ebû Bekr Hibetullah b. Ferec'den Ebû Davud'un *es-Sünen* ve Ebû Bekr b. Lâl'in *Mekârimu'l-ahlâk* isimli eserleri sema' etmiş aynı zamanda *es-Sünen*'in tamamını Bağdât'ta rivâyet etmiştir.⁸² Babası ve ailenin diğer üyeleri de hadis tedrisiyle ilgilenen bu hanım muhaddisten icazeti bulunan Münzirî, bu icazetin 608/1212 senesi Ramazan ayında Bağdât'ta onun tarafından yazıldığını ifade etmiştir.⁸³

Zeyneb bt. İbrahim b. Muhammed (v. 610/1213)

Dımaşk'ın meşhur hatiblerinden Ebu'l-Kâsım Abdülmelik b. Zeyd ed-Devleî'nin eşi olan Zeynep bt. İbrahim b. Muhammed el-Kaysî, hicrî 520 yılından sonra dünyaya gelmiştir.⁸⁴ Ümmü Fadl diye künyelenen Zeyneb'in önceleri asker olan babası Ebû İshâk İbrahîm, daha sonra bu işi terk ederek Kur'ân, fıkıh ve hadis ilimlerine yönelmiştir.⁸⁵ Huzuru, ilim tedrisinde bulduğunu bildiği babasını örnek alan Zeynep de ilim meclislerinden geri durmamıştır. Zeynep, pek çok hocadan hadis sema' etmiş pek çoğundan da icazet almıştır. Horasan'dan Ebu Abdullah İbn Fadl el-Furâvî, Ebu Kasım Zahir b. Tahir eş-Şehmânî, Ebu'l-Muzaffer Abdülmünim b. Kuşterî; Irak'tan Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbakî, Ebû Kasım Hibetullah Ahmed b. Harîrî, Ebû Abdullah Yahya b. Hasan icazet aldığı hocala-

⁸⁰ Münzirî, *a.g.e.*, II, 203; Zehebî, *el-İber*, III, 145; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VI, 48.

⁸¹ İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 888; Münzirî, *a.g.e.*, II, 254-255.

⁸² İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 888.

⁸³ Münzirî, *a.g.e.*, II, 255.

⁸⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIII, 366.

⁸⁵ Münzirî, *a.g.e.*, II, 272.

rındandır.⁸⁶ Öte yandan Zeynep sadece kendini yetiştirmekle kalmamış kendisi de talebe okutmuş ve icazet vermiştir. Nitekim Münzirî 595 yılında Dımaşk'ta kendisi için Zeynep bt. İbrahim tarafından yazılmış bir icazetinin olduğunu zikretmektedir.⁸⁷ Uzun yıllar ilimle meşgul olan hanım muhaddislerden Zeynep bt. İbrahim, 21 Rebülevvel 610 tarihte Dımaşk'ta vefat etmiş, önce Dımaşk Camii'inde daha sonra da kabristanda cenaze namazı kılınarak Kasıyûn Dağı eteklerine defnedilmiştir.⁸⁸

Aynüşşems bt. Ahmed b. Ebû Ferec es-Sekafî (v. 610/1213)

Kaynaklarda her ne kadar Aynüşşems bt. Ahmed'in doğum yılına dair bir bilgi bulunmasa da Zehebî'nin 90 yıl yaşadığını ifade etmesi⁸⁹ ve 610/1213 senesinin Rebüâhir ayında vefat ettiğine dair kaynakların ittifak halinde olması⁹⁰ göz önünde bulundurulduğunda, takriben 520/1126 senesinde doğduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan kaynaklar buluşa ermemiş bir kız çocuğu olarak 524/1130 senesinde Ebû Feth İsmail b. İhşîd'in derslerine katıldığını da kaydetmektedir.⁹¹ Bu bilgilerden hareketle hadis ilmi ile iştigal eden bir ailede dünyaya gelen Aynüşşems, henüz 4 yaşında iken söz konusu ders halkasına katılmış ve İsmail b. İhşîd'i dinleyen son talebeler arasında yer almıştır. Zira rivâyetlere göre bu meclisin akdedildiği yıl İsmail b. İhşîd vefat etmiştir.⁹² Ayrıca döneminin müsnidesi ünvanına layık görülen bu kadın muhaddis Aynüşşems, Muhammed b. Ali b. Ebû Zer es-Sâlihâni'den *ed-Diyât, et-Tevbe, Avâli'l-Kabbâb, Ehâdisu Bekr b. Bekkâr, Cüz'ü Ebî Zübeyr an ğayri Câbir* gibi pek çok cüz semâ' ederek bu hadis âliminin de son talebelerinden olma

⁸⁶ Münzirî, *a.g.e.*, II, 272; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLIII, 366; *el-İber*, III, 153; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VI, 78.

⁸⁷ Münzirî, *a.g.e.*, II, 272.

⁸⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 272.

⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, XXII, 23.

⁹⁰ Münzirî, *a.g.e.*, II, 273; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLIII, 381; *el-İber*, III, 153; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, VI, 185; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VII, 79.

⁹¹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 273; Zehebî, *Siyer*, XXII, 23.

⁹² Münzirî, *a.g.e.*, II, 273.

bahtiyarlığına erişmiştir.⁹³

Saliha bir kadın olan ve iffetiyle hadis meclislerinden geri kalmayan Aynüşşems, Ziyâeddin el-Makdisî, Birzâlî, Takiyyüddîn b. İzz başta olmak üzere pek çok muhaddise hadis okutmuş, Abdulvâsi' el-Ebherî, Fahrüddîn Ali b. Buhârî gibi âlimlere de icazet vermiştir.⁹⁴ Münzirî de "Ümmü'n-Nûr Aynüşşems bt. Ahmed, bize tüm mesmuâtının icazetini İsbahân'da 609/1212 senesi Safer ayında verdi." sözleriyle bu hanım muhaddisin, hocaları arasında olduğunu belirtmektedir.⁹⁵

**Sittü'l-Ketebe bt. Ebu'l Bekâ Yahya b. Ali el-Bağdadî
(v. 610/1213)**

Kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan Sittü'l-Ketebe bt. Yahya, 15 Cemâziyelâhir 610 senesinde Bağdat'ta 93 yaşında iken vefat etmiştir. Sittü'l-Ketebe, 525/1131 senesinde Bağdat'ta Ebu'l-İzz Sabit b. Mansur el-Kilî (v. 529/1135)'den semâ'da bulunmuştur.⁹⁶ Münzirî, Sittü'l-Ketebe bt. Yahya'nın 608/1212 Şevval ayında kendisi için Bağdat'tan bir icazet yazdığını belirterek bu hanımın da icazet aldığı hocaları arasında olduğunu vurgulamıştır.⁹⁷

Hafsa bt. Ahmed b. Muhammed (v. 612/1215)

Hafsa bt. Ahmed, Münzirî'nin Dimaşk'ta mülaki olup semâ'da bulunduğu Ebu'l-Berekât Davud b. Ahmed (v. 616/1219) isimli hocasının kız kardeşidir. Hafsa da erkek kardeşi gibi fakih Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ömer b. Yûsuf el-Urmevî'den ders okumuştur.⁹⁸ Münzirî'nin Hafsa tarafından 608/1212 senesi Şevval ayında yazılan bir icazeti mevcuttur. Hafsa, Muharrem ayının başlarında 612/1215 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁹⁹

⁹³ Zehebî, *Siyer*, XXII, 23-24; Meşhûr b. Hasan, *a.g.e.*, 97.

⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, XXII, 23.

⁹⁵ Münzirî, *a.g.e.*, II, 273.

⁹⁶ Münzirî, *a.g.e.*, II, 280; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLIII, 367.

⁹⁷ Münzirî, *a.g.e.*, II, 280.

⁹⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 471.

⁹⁹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 324; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLIV, 101.

Lâmîa bt. Ebû Bekir el-Mübârek b. Kâmil (v. 613/1217)

Münzirî'nin icazet aldığı kadın hocalarından biri olan, “sabah ışığı” ve “göz nuru” şeklinde lakaplanan Lâmia, 533/1139 senesi Ramazan ayının 9. gecesi dünyaya gelmiştir.¹⁰⁰ Döneminin önemli hadis âlimlerinden olan babası Ebû Bekr el-Mübârek, Lâmia'ya, Ebû Hafs Ömer b. Hamd el-Bendenîcî, Ebu Sa'd Ahmed b. Muhammed, Ebû Gâlib Muhammed b. Dâye, Ebu'l-Berekât Abdulbâki b. Ahmed, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Tâhir ve Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ömer el-Urmevî'nin sema' meclislerine götürerek onun çok küçük yaşlarda iken hadis tedrisine başlamasını sağlamıştır. 608/1212 yılı Şevvâl ayında Bağdat'tan Münzirî'ye icazet yazan Lamia, 17 Zilhicce 613 tarihinde vefat etmiş ve aynı gün defnedilmiştir.¹⁰¹

Zeynep bt. Abdurrahman b. Hasan eş-Şe'rî (v. 615/1218)

Horasan diyarının uzun ömürlü kadın hadis âlimlerinden Ümmü Müeyyede künyeli Zeynep bt. Abdurrahman, Ebû Muhammed İsmail b. Ebu'l-Kâsım, Zâhir b. Tâhir ve kardeşi Vecih b. Tâhir, Abdulmünim b. el-Kuşeyrî, Muhammed b. İsmail el-Farisî, Abdullah b. Muhammed el-Furâvî, Fatıma bt. Ali b. Ze'bel, Fatıma bt. Halef eş-Şehhâmî gibi âlimlerden hadis dinlemiş, Ebu'l-Hasan Abdulgâfir b. İsmail ve *Keşşâf* isimli tefsirin müellifi Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî'den de icazet almıştır.¹⁰²

Zeynep, Vecih b. Tahir eş-Şehhâmî, Abdülvehhab b. Şâh ve Muhammed b. İsmail el-Farisî'den *Sahîhu'l-Buharî*'yi, Abdülmünim b. Abdülkerim el-Kuşeyrî'den Ebu'l-Abbas Muhammed b. İshak el-Serrâc'ın *Müsned*'ini ve Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'ye ait de *er-Risâle* ile *el-Mi'râc* adlı kitapları semâ' etmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Münzirî, *a.g.e.*, II, 388-399.

¹⁰¹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 388-399; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 150.

¹⁰² İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 889; Münzirî, *a.g.e.*, II, 453; İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, (neşr. İhsân Abbâs), I-VIII, Beyrut, 1398/1978, II, 341; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 239; *Siyer*, XXII, 85-86.

¹⁰³ İbn Nukta, *a.g.e.*, II, 889; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 239; Takıyyüddin el-

Muammerundan sayılan Zeynep, ömrünün 60 seneden daha fazlasını hadis okutmakla geçirmiştir. Bu bağlamda kendisinden Abdülaziz b. Hilale, İbn Nukta, el-Birzalı, Ziyaeddin el-Makdisî, İbnü's-Salâh, Muhammed b. Sa'd el-Haşimî gibi hadis ilminin önde gelen âlimleri rivâyette bulunmuştur.¹⁰⁴ Münzirî ise çok defa kendisine bu kadın hocası tarafından Nisabûr'dan icazet yazıldığını bunlardan bir tanesinin de 608/1212 senesi Recep ayına tekabül ettiğini kaydederek âlî bir isnada sahip olduğunu gösterme gayesiyle Zeynep'ten icazeti olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵ Nitekim Zehebî, bu kadın muhaddisin vefatıyla âlî isnadın kesildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶

524/1129 senesinde doğan Zeynep, 91 yıllık ilimle dolu bir ömür neticesinde 615/1218 senesinde Nisabûr'da vefat etmiştir.¹⁰⁷ Her ne kadar Münzirî, *Tekmilê*'de vefat ayını bilmediği şahısları söz konusu senenin sonunda kaydetme prensibi gereği Zeynep'e 615/1218 senesine ait biyografilerin sonunda yer verse de Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'da Ziyaeddin el-Makdisî'nin kendi el yazısıyla, hocası Zeynep'in Cemâziyelâhir ayında vefat ettiğini yazdığını okuduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Fatıma bt. Hasan b. Ahmed (v. 617/1221)

Zehebî'nin hocalarına ve Münzirî'ye icazet veren kadın muhaddislerden Fatıma bt. Hasan, Nasr b. Muzaffer el-Bermekî ve Hâfız Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî den rivâyette bulunmuş kendisinden de Ziyâeddin el-Makdisî ve daha pek çok âlim hadis rivâyet etmiştir. Münzirî söz konusu icazetini 608/1212 senesi Zilhicce ayında Hemedân'da almıştır. Hakkında az bilgi bulunan Fatıma Hanım, 25 Zilhicce 617 tarihinde Hemedân'da vefat etmiş-

Fâsî, Muhammed b. Ahmed, *Zeylû't-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (neşr. Muhammed Sâlih b. Abdülazîz), I-III, Mekke, 1418/1997, III, 411.

¹⁰⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 240.

¹⁰⁵ Münzirî, *a.g.e.*, II, 453.

¹⁰⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 240.

¹⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, XXII, 85; *el-İber*, III, 166; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, VI, 199.

¹⁰⁸ Münzirî, *a.g.e.*, II, 453; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLIV, 240.

tir.¹⁰⁹

Rabia bt. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî
(v. 620/1223)

Dımaşk'da ilim tahsili konusundaki gayret ve çabalarıyla temayüz eden meşhur Makdisî ailesine mensub Rabia bt. Ahmed, bidat ve hurafelere karşı verdiği mücadeleyle ön plana çıkan meşhur Hanbelî fakih ve usulcülerinden Muvaffakuddîn diye tanınan Abdullah b. Ahmed b. Kudâme'nin kardeşi ve aynı zamanda devrin yetiştirmiş olduğu büyük muhaddislerden Ziyâeddîn el-Makdisî'nin de teyzesi olmaktadır. Hayır işlerindeki gayretiyle tanınan Rabia'nın, Kur'ân hafızı olup devrindeki hanımlara Kur'ân öğretme konusunda büyük bir çaba gösterdiği nakledilmektedir.¹¹⁰

16 Zilkade 620 tarihinde kendisinden üç yaş büyük olan ağabeyi Muvaffakuddîn'den bir ay sonra vefat eden Rabia, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülbakî, Ebu'l-Kâsım Yahya b. Sâbit b. Bündâr, Ebu Bekr Ahmed b. Mukarreb, Ebu'l-Hasan Abdülhak b. Abdülhâlik gibi hocalardan icazet almıştır. Abdullah b. Ahmed ile Mısır'da karşılaşan Münzirî de hocası Rabia Hanım'ın kendisi için pek çok kez icazet yazdığını belirtmiştir.¹¹¹

Hatice bt. Ebû Tâhir es-Silefî (v. 623/1226)

Aslen İsbahânlı olan Hatice bt. Ebû Tâhir, İskenderiye'de doğup yetişmiş ve 623/1226 yılında burada vefat etmiştir. Devrinin hadis sahasında en ünlü âlimlerinden Ebu Tâhir es-Silefî'nin kızı olan Hatice, ilmi tedrisini babasında tamamlamış, babasının vefatından sonra da Mısır'a gelmiş, pek çok ikram ve hürmete mazhar olmuş, babasından öğrendiklerini burada rivâyet ettikten sonra tekrar İskenderiye'ye dönmüştür.¹¹² Münzirî, Hatice Hanım İskenderiye'de iken kendisinin de orada bulunduğunu ancak ondan hadis

¹⁰⁹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 29; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLIV, 357-358.

¹¹⁰ Münzirî, *a.g.e.*, III, 109-110.

¹¹¹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 109.

¹¹² Münzirî, *a.g.e.*, III, 187; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 151.

sema etmeyip icazet aldığını belirtmiştir.¹¹³

Kurretü'l-ayn bt. Yakub b. Yûsuf b. Amr (v. 624/1227)

Hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Münziri'nin icâzet aldığı bir diğer isim de 2 Safer 624 tarihinde Bağdat'ta vefat eden Kurretü'l-ayn bt. Yakub'tur. Bu kadın muhaddisin Ebû Bekr Atîk b. Abdülazîz'den rivâyette bulunduğu zikredilmektedir.¹¹⁴

Safiyye bt. Abdülcebbâr b. Hibetullah (v. 624/1227)

Emetü'l-Vâhid lakaplı Safiyye bt. Abdülcebbâr, hadis ilmini tedris eden bir aile içerisinde yetişmiş, 7 Safer 624 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülbakî ve Ebû Ahmed Kerem b. Ahmed gibi âlimlerden ders okuyan Safiyye, Duveysî ve İbn Nukta gibi âlimlere ders vermiştir.¹¹⁵ Saliha ve zahide bir bayan olarak şöhret bulan Safiyye pek çok kez Münziri'ye icâzet vermiş, bu icazetlerin biri de 610/1213 yılının Şaban ayında yazılmıştır.¹¹⁶

Lübâbe bt. Ahmed b. Ebu'l-Fadl (v. 625/1228)

Ebu'l-Hasan Dahbel b. Ali ve Ömer b. Buneymân'dan semada bulunan Lübabe'den İbn Nukta ve daha başkaları rivâyette bulunmuştur. Lübâbe, 2 Zilhicce 625 tarihinde yetmişli yaşlarda iken Bağdat'ta vefat etmiştir. Münzirî, 619/1222 senesi Rebîülâhir ayında Lübâbe tarafından kendisi için Bağdat'tan yazılmış bir icazetinin olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁷

Emetullah bt. Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah (v. 626/1228)

Takriben 537/1142 senesinde dünyaya gelen ve bazı kaynaklarda kendisinin Âmine diye de isimlendirildiği belirtilen¹¹⁸ Emetullah bt. Ebu'l-Hasan, ilmî hüviyete sahip bir aile ortamında yetişmiş-

¹¹³ Münzirî, *a.g.e.*, III, 187.

¹¹⁴ Münzirî, *a.g.e.*, III, 199; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 208.

¹¹⁵ Münzirî, *a.g.e.*, III, 201; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 189.

¹¹⁶ Münzirî, *a.g.e.*, III, 201.

¹¹⁷ Münzirî, *a.g.e.*, III, 231; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 232.

¹¹⁸ Münzirî, *a.g.e.*, III, 239.

tir. Zira zâhidliği ve Şafîi fikhındaki yetkinliğiyle şöhret bulmuş olan babası Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah ve dedesi Ebû Muhammed Abdullah b. Ali döneminin önemli âlimlerindendi.¹¹⁹ Emetullah, küçük yaşlardan itibaren babasının ilim meclislerinde bulunarak onun en son talebesi olma vasfını kazanmıştır.¹²⁰ Irak muhaddislerinden Ebû Tâhir el-Muhallis Muhammed b. Abdurrahman'ın (v. 393/1002) el-Muhallisiyyât¹²¹ isimli eserinin dördüncü cildinin tamamını ve aynı eserin altıncı cüzünün bazı bölümlerini, İmâm Buhârî'den de rivâyeti olan Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmîlî'nin (v. 330/941) el-Mehâmîliyyât adlı eserinin dokuzuncu cüzünü ve ayrıca İbn Adi'nin el-Kâmil'inin ilk cüzünü babasından okumuş ve teferrüden rivâyette bulunmuştur.¹²² Nitekim Emetullah'ın, 18 Safer 625 tarihinde akdettiği bir mecliste babasından sema' etmiş olduğu el-Mehâmîliyyât'ın dokuzuncu cüzünü okuttuğu eserin sema' kayıtlarının birinde görülmektedir. Ayrıca bu kayda göre Salahaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik Ahmed b. Yusuf'un (v. 634/1237) da mecliste hazır bulunduğu ve eserin kıraatının da Melik tarafından gerçekleştiği dikkat çekmektedir.¹²³

İbn Hacib, Dubeysi, İbn Nukta gibi meşhur alimlere hocalık yapan ve 608/1212 senesi Zilkade ayında Münzirî'ye icâzet veren şerefu'n-nisâ lakaplı Emetullah, 21 Muharrem 626 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.¹²⁴

Ferha bt. Ebû Sa'd b. Ahmed (v. 629/1232)

8 Rebîülevvel 629 tarihinde seksen yaşlarında Bağdat'ta vefat eden Ferha bt. Ebû Sa'd, Ebu'l-Muzaffer Hibetullah b. Ahmed eş-Şiblî'den semâ'da bulunmuş kendisinden de İbnu'n-Neccâr ve İbra-

¹¹⁹ Münzirî, *a.g.e.*, III, 240.

¹²⁰ Münzirî, *a.g.e.*, III, 240; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 246.

¹²¹ Ebû Tahir el-Muhallis, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Muhallisiyyât*, (nşr. Nebil Sa 'duddin Cerrâr), Daru'n-Nevâdir, Beyrut, 1429/2008.

¹²² Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 246.

¹²³ Bkz. Hüseyin b. İsmail el-Mehâmîlî, *Emâlî el-Mehâmîlî*, (nşr. İbrahim İbrahim el-Kaysi), el-Mektebetü'l-İslamiyye, Ammân, 1412/1991, s. 45.

¹²⁴ Münzirî, *a.g.e.*, III, 239-240; Zehebî, *el-İber*, III, 197; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, VI, 243; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VII, 209.

him b. Mesud el-Huveyzî hadis rivâyet etmiştir. Münziri'nin de bu kadın hocadan icazeti bulunmaktadır.¹²⁵

**Âmine bt. Muhammed b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî
(v. 631/1234)**

555/1160 senesinde Hanbelîlerin yoğunlukta yaşadığı Dımaşk'ın Kasiyûn Dağı eteklerinde kurulan Sâlihiyye mahallesinde dünyaya gelen Âmine bt. Muhammed, Makdisî ailesinin önemli temsilcilerinden fakih Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'nin kızıdır.¹²⁶ Kur'an hafızı Âmine, eğitiminin çoğunu babasından almış ve mahallenin diğer kadınlarının da Kur'an öğrenmeleri hususunda büyük gayret göstermiştir. Ziyaeddin el-Makdisî, Mekke'ye Âmine ile birlikte ilim yolculuğuna çıktığını ve hayırda onun gibisini tanımadığını söyleyerek onun parlak kişiliğine dikkat çekmiştir.¹²⁷

Âmine, halası ve aynı zamanda Münziri'nin hanım hocalarından olan Rabia bt. Ahmed gibi Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülbakî ve Ebû Bekr Ahmed b. Mukarreb'ten icazet yoluyla hadis rivâyet etmiştir.¹²⁸ Kendisinden de erkek kardeşi Şemsüddin ve Ali b. Buhârî ile Muhammed b. Kemâl gibi isimler ders almıştır. Ayrıca Zehebî, Amine'den icazetle rivâyette bulunan son kişinin Kâdi Taqiyyüddin Süleymân olduğunu kaydetmiştir.¹²⁹ Dımaşk'tan Münziri için bir icazet yazan Âmine Hanım, 631/1234 senesi Ramazan ayında vefat etmiştir.¹³⁰

Zehra bt. Abdülkadir b. Abdullah er-Ruhâvî (v. 632/1235)

Tespitlerimize göre Münziri'nin Harran'dan tek kadın hocası olan Zehrâ bt. Abdülkadir, 632/1235 senesinde Harran'da vefat etmiştir. Zehra Hanım'ın çok sayıda ilim merkezini ziyaret eden ba-

¹²⁵ Münziri, *a.g.e.*, III, 302; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLV, 370.

¹²⁶ Münziri, *a.g.e.*, III, 371; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLVI, 56.

¹²⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLVI, 56-57.

¹²⁸ Münziri, *a.g.e.*, III, 371.

¹²⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLVI, 56-57.

¹³⁰ Münziri, *a.g.e.*, III, 371.

bası Abdülkâdir b. Abdullah da önemli hadis hâfızlarındandır ve Münzirî'ye icazet veren hadis âlimleri arasında zikredilir.¹³¹ Münzirî hocası Zehra Hanım'ın babasından ders almasının yanında isimlerini zikretmediği bir grup hocadan da icâzet sahibi olduğunu vurgulamıştır.¹³²

Fatıma bt. Ebû Bekr b. Mevâhib (v. 637/1240)

Münzirî'nin icazet aldığı kadın hocalarından Fatıma bt. Ebû Bekr hakkında ulaşabildiğimiz bilgi, 3 Ramazan 637 tarihinde Bağdat'ta vefat ettiği ve İbn Şireveyh diye maruf Ebû Ali Hasan b. Ali'den rivâyette bulunduğuudur.¹³³

Safiyye bt. Abdülazîz el-Bağdâdî (v. 637/1240)

24 Ramazan 637 tarihinde vefat eden Ümmü Osman Safiyye bt. Abdülazîz, kaynaklara göre Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebû Salih, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülbâkî, Ebu'l-Kâsım Yahya b. Sabit, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed gibi hocalardan icazet almış ve Ebu'l Ferec Abdulmünim b. Abdülvehhâb b. Kuleyb'ten de rivâyette bulunmuştur. Vaizelik de yaptığı anlaşılan Safiyye hakkında Münzirî her ne kadar tarih belirtmese de ondan icazet aldığını ifade etmektedir.¹³⁴

Cehme bt. Müferric b. Ali ed-Dımaşkî (v. 638/1240)

Münzirî'nin kadın hocaları arasında zikredilen Cehme bt. Müferric, Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa es-Siczî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülbâkî ve Ebû Mansur Mesud b. Abdülvâhid başta olmak üzere pek çok hocadan icazet alan Dımaşk'ın kadın muhaddislerindendir. Söz konusu kadın muhaddis, Münzirî gibi meşhur hadis âlimlerine hocalık yapmıştır. Bahauddîn İbn Asâkir de ondan icazet alan talebeleri arasında zikredilen âlimlerdendir. Hicri 550 yılında doğan Cehme bt. Müferric, 13 Safer 638 senesinde Dı-

¹³¹ Münzirî, *a.g.e.*, II, 332-334.

¹³² Münzirî, *a.g.e.*, III, 400.

¹³³ Münzirî, *a.g.e.*, III, 513; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLVI, 302.

¹³⁴ Münzirî, *a.g.e.*, III, 540; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XLVI, 329.

maşk'ta vefat etmiştir.¹³⁵

**Sittühüm bt. Ebû Tâhir Berekât b. İbrahim el-Huşûî
(v. 640/1243)**

Aile bireyleri hadis ilmiyle yoğun bir şekilde ilgilenen Sittühüm bt. Ebû Tâhir, hicri 640 senesinde vefat etmiştir. Münzirî, sadece bu kadın hocasından değil aynı zamanda ailenin diğer üyelerinden Sittühüm'ün babası Ebû Tâhir Berekât b. İbrahim ve kardeşi İbrahim b. Ebû Tâhir Berekât'tan icazet almıştır.¹³⁶

Sonuç

Kaynaklarımızdaki bilgiler çerçevesinde biyografilerine kısaca yer vermeye çalıştığımız kadın muhaddisler hakkında değerlendirme yapıldığında hadis öğrenme konusunda en şanslı olanların daha ziyâde muhaddislerin kızları ve yakınları ve yahut da ilmi bir ortamda yetişmiş kadınlar olduğu görülmektedir. Zira bu kadınlar, hadis rivâyetine ve âli isnada önem veren aileleri tarafından çok küçük yaşlarda ilim meclislerine götürülmüş ve böylece henüz çocuk denilecek yaştaiken dönemlerinin önemli muhaddislerinden ders dinleyerek hadis ilmi için gerekli olan formasyonu elde etmişler, kendileri de küçük yaşlarda iken başladıkları hadis ilmi ile olan meşguliyetlerini bir aile geleneği halinde devam ettirmişlerdir. Ayrıca bahsi geçen bu kadınlardan bazıları -Zeynep bt. Abdurrahman örneğinde olduğu gibi- küçük yaşta ilim meclislerinde bulunmaları ve uzun ömürlü olmaları sebebiyle kendi dönemlerinin en âli isnada sahip muhaddisleri arasında zikredilmişlerdir. Nitekim bu özelliklerinden dolayı kendi dönemlerinin ve buldukları bölgelerin *müsnidesi* olarak vasfedilmişlerdir. Aynı şekilde Aynüşşems bt. Ahmed ve Afife bt. Ahmed İsbahân'ın, Zeynep bt. Abdurrahman Horasan'ın, Kerime bt. Abdulvehhap ise Dımaşk'ın müsnidesi olarak anılmışlardır. Bu meziyetleri dolayısıyla başta Münzirî olmak üzere İbn Nukta, Birzalî, Ziyaeddin el-Makdisî, İbnu's-Salâh, Muhammed b. Sa'd

¹³⁵ Münzirî, *a.g.e.*, III, 550; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVI, 364.

¹³⁶ Münzirî, *a.g.e.*, III, 606, 615; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVI, 434.

el-Haşimî gibi hadis tarihinin pek çok önemli şahsiyetleri, onlardan doğrudan veya icâzet yoluyla hadis alabilmek için seyahatlere çıkmış ve mu'cem, meşyaha vb. eserlerde bu kadın hocalarından övgüyle bahsetmişlerdir.

Bu çalışmada tanıtılan kadın hocalar, hem bölgeleri hem de Münzirî'nin hadis alma yöntemi bakımından aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Doğdukları ve yetiştikleri bölgeler çerçevesinde aşağıdaki tabloya bakıldığında söz konusu hanımların Mısır, İskenderiye, Kahire, Dımaşk, Bağdat, İsbahân, Nisabur, Hemadan ve Harran şehirlerinde ikamet ettikleri görülmektedir. Böylelikle Mısırlı olup burada ikamet eden Münzirî, hadis rivâyeti için söz konusu bölgele- re yolculuğa çıkmış gerek zikri geçen kadın hocalarından doğrudan sema'da bulunmak, gerekse de icazet almak suretiyle isnat silsilesi- ni genişletmiştir. Nitekim Münzirî, sayıları otuz üç olarak tespit edi- len kadın hocalarının yedi tanesinden sema' yoluyla hadis alırken, geriye kalan yirmi altı kadın hocasından ise icazet yoluyla hadis almıştır.

Yaşadığı Bölge	Münzirî'nin Kadın Hocasının İsmi	Hadis Alma Şekli
MISIR	Hatice bt. Mufaddal el-İskenderî (v. 618)	sema
	Ümmü'l-hayr Fütüh b. İbrahim b. Osmân (v. 625)	sema
	Safâülayş bt. Abdillâh el-Eşrefiyye (v. 627)	sema
	Azîze bt. Abdülmelik b. Muhammed el-Mürsî el-Kurtubî (v. 634)	sema
	Ğudeybe bt. İnan b. Humeyd es-Sa'dî (v. 635)	sema
	Kerîme bt. Abdülhak b. Hibetullah el-Mısırî (v. 641)	sema

İSKEDE- RİYE	Hatice bt. Ebû Tâhir es-Silefi (v. 623)	icazet
KAHİRE	Fatıma bt. Sa'dü'l-Hayr b. Muhammed (v. 600)	icazet
DİMAŞK	Sittü'l-Ketebe Nimet bt. Ali b. Yahyâ (v. 604)	sema
	Ümmü Fadl Kerime bt. Abdulvehhab (v. 641)	sema ve icazet
	Zeyneb bt. İbrahim b. Muhammed (v. 610)	icazet
	Rabia bt. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (v. 620)	icazet
	Âmine bt. Muhammed b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî (v. 631)	icazet
	Cehme bt. Müferric b. Ali ed-Dımeşkî (v. 638)	icazet
	Sittühüm bt. Ebû Tâhir Berekât b. İbrahim el-Huşûî (v. 640)	icazet
BAĞDAT	Ferha bt. Karâtâş b. Tuntâş (v. 598)	sema
	Âtike bt. Ebu'l Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (v. 609)	icazet
	Sittü'l-Ketebe bt. Ebu'l Bekâ Yahya b. Ali el-Bağdadî (v. 610)	icazet
	Hafsa bt. Ahmed b. Muhammed (v. 612)	icazet
	Lâmia bt. Ebû Bekir el-Mübârek b. Kâmil (v. 613)	icazet
	Kurretü'l-ayn bt. Yakub b. Yûsuf b. Amr (v. 624)	icazet

	Safiyye bt. Abdülcebbar b. Hibetullah (v. 624)	icazet
	Lübâbe bt. Ahmed b. Ebu'l-Fadl (v. 625)	icazet
	Âmine bt. Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah (v. 626)	icazet
	Ferha bt. Ebû Sa'd b. Ahmed (v. 629)	icazet
	Fatıma bt. Ebû Bekr b. Mevâhib (v. 637)	icazet
	Safiyye bt. Abdülazîz el-Bağdâdî (v. 637)	icazet
İSBAHÂN	Afife bt. Ebû Bekr Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî (v. 606)	icazet
	Ümmü Habîbe Aişe bt. Ma'mer b. Abdül-vâhid el-İsbahânî (v. 607)	icazet
	Aynüşşems bt. Ahmed b. Ebû Ferec es-Sekafî (v. 610)	icazet
NİSABUR	Zeynep bt. Abdurrahman b. Hasan eş-Şe'ri (v. 615)	icazet
HEMEDAN	Fatıma bt. Hasan b. Ahmed (v. 617)	icazet
HARRAN	Zehra bt. Abdülkâdir b. Abdullah er-Ruhâvî (v. 632)	icazet

Sonuç itibariyle kadınlar, Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar bütün ilim dallarında olduğu gibi hadis ilminde de aktif olarak rol üstlenmişlerdir. Kadın olmaları hiçbir zaman onları, Hz. Peygamberin sünnetine hizmet etmek adına ilim yolculuklarına çıkmaktan ve hadis rivâyet etmekten alıkoymamıştır. Tarih ve tabakat türü eserler gözden geçirildiğinde şüphesiz yüzlerce kadının hadis kültür tarihine mühim katkılarının olduğu görülecektir.

Kaynakça

- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul, 2006.
- , 'Amre bt. Abdurrahman', *DİA*, 1991
- Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî* (neşr. Mektebetu Dâri's-Selâm), Riyâd, 1419/1999
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay., İstanbul, 2011
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen* (neşr. Mustafa Dîb el-Buğâ), I-II, Dımaşk, 1328/2007
- Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, (çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *ez-Zeyl ala'r-Ravzateyn-Terâcimu ricâli'l-karneyn es-sâdis ve's-sâbi'* (neşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Beyrut, 1974.
- Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012.
- , "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", *AÜİFD*, XLIV, s.1, 2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdât* (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XVII, Beyrut, 2001/1422.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, (neşr. İhsân Abbâs), I-VIII, Beyrut, 1398/1978
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülğani, *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (neşr. Ebû İdrîs Şerîf b. Sâlih), Beyrut, 1435/2014.

- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (neşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn) , I-XVI, Beyrut, 1992.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, (neşr. Abdülkâdir el-Arnâvut ve dğr.), I-X, Beyrut, 1406/1986.
- İbnü'l-Buhârî, Ali b. Ahmed el-Makdisî, *Meşyahatü İbni'l-Buhârî* (neşr. Avaz İtkî), Mekke, 1419/1999.
- İbnü'l-Hâc, Muhammed b. Muhammed el-Abderî, *el-Medhal*, I-VI, Kahire, 1401/1981
- İbnü's-Sâbûnî, Muhammed b. Ali b. Mahmûd, *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl* (neşr. Mustafa Cevâd), Bağdâd, 1377/1957
- Kandemir, Yaşar, 'Münziri', *DİA*, XXXII,
- el-Mehâmîlî, Hüseyin b. İsmail, *Emâlî el-Mehâmîlî*, (nşr. İbrahim İbrahim el-Kaysî), el-Mektebetü'l-İslamiyye, Ammân, 1412/1991.
- Meşhûr b. Hasan, *'Înâyetü'n-nisâ'*, Suudi Arabistan, 1414/1994
- el-Muhallis, Ebû Tahir Muhammed b. Abdurrahman, *el-Muhallisiyyât*, (nşr. Nebîl Sa 'duddîn Cerrâr), Dâru'n Nevâdir, Beyrut, 1429/2008.
- es-Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed, *et-Tahbîr fi'l-Mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münîre Nâcî), I-II, Bağdât, 1395/1975
- Münziri, Abdülazîm b. Abdülkavî, *et-Tekmile li-Vefeyât'in-nakale* (neşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-IV, Beyrut, 1405/1984.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (neşr. Dâru Kurtuba), Beyrut, 1430/2009
- Özafşar, M. Emin, *Hadis Kültür Yazıları*, Ankara, 2015.

- Özcan, Hayriye Betül, “Memlûklüler Döneminde Hanımlar ve Seha-
vi'nin Hanım Hocaları”, *IV. TLÇK Bildiriler Kitabı*, Kütahya,
2015, s. 34-38
- Suyûti, Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-
Nevevî* (neşr. Bedî' es-Seyyid el-Lehhâm), I-II, Dımaşk,
1426/2005
- Şühde el-Kâtibe, Şühde bt. Ahmed b. Ferec, *el-Umde mine'l-fevâid
ve'l-âsâri's-sihâh ve'l-ğarâib fî Meşyahati Şühde* (nşr. Rıfat
Fevzî Abdülmuttalib), Kahire 1415/ 1994.
- Takıyyüddîn el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed, *Zeylû't-Takyid li
ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (neşr. Muhammed Sâlih
b. Abdülazîz), I-III, Mekke, 1418/1997
- Tekineş, Ayhan, ‘Şuhde el-Katibe’, *DİA*, 2010
- Yılmaz, Muhammet, *Kadın Hadisçiler*, Araştırma yayınları, Ankara,
2008
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve ve-
feyâü'l-meşâhîri ve'l-A'lâm* (neşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî),
I-LIII, Beyrut, 1410/1990.
- , *el-İber fî haberi men ğaber*, (neşr. Muhammed Saîd
b. Besyûnî Zağlûl), I-IV, Beyrut, 1405/1985.
- , *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* (neşr. Şuayb el-Arnâvut ve dğr.), I-
XXV, Beyrut 1410/1990.
- , *Mu'cemu's-şuyûh* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman), Beyrût,
1410/1990